

Державна реформа освіти: проект Філіппа Меланхтона

1517 рік в історії Німеччини ознаменувався небаченим релігійним рухом, викликаним Реформацією. Наслідки відбилися не лише в сфері релігійній, але торкнулися також соціальною і політичного життя суспільства. «Тривале і постійне зосередження папства на інтересах виключно політичних було причиною того, що володарювання над умами було втрачено назавжди»¹. Панування католицької церкви було усунуто у повсякденному житті і змінено на іншу форму релігійного світогляду, який вимагав нового ставлення до науки, мистецтва, розробки нової системи освіти. Чільне місце серед засновників нової протестантської системи освіти займає Філіпп Меланхтон. За свою педагогічну діяльність він отримав почесний титул «Учитель Німеччини» (Praeceptor Germanie), з яким і увійшов в історію².

Лютерівська теза про загальне священство знищила поняття про священство як таїнство і відкинула посередництво католицької церкви у релігійних справах³. Вона руйнувала освячену віками ієрархію, надавала мирянам особливе право обирати замість вигнаних католицьких священників проповідників з свого середовища. Це було дійсно прогресивне явище, завдяки якому прості миряни отримали можливість втручатися в церковні справи, що безсумнівно внесло дух демократизму в релігійні об'єднання. Особливої виразності всі ці ідеї набули в розробленому Меланхтоном «Аугсбургському віросповіданні»⁴.

Але дуже швидко виявились, окреслились і негативні наслідки реформи. Особливо яскраво це проявилось в чому, що нові проповідники нерідко мали досить приблизне уявлення про нову догматику і цілі Реформації. В 1527 році, з поради Лютера, курфюрст Саксонський призначив декілька комісій для огляду церков і приходів. Інструкцію для них написав Меланхтон. Її проглянув та схвалив Лютер, який приймав участь у роботі однієї з комісій. Огляд виявив жахливі речі. В передмові до малого катехізису Лютер змальовує глибоке падіння віри і моральності: «Написати катехізес, привести його в просту, зрозумілу форму примусила мене гірка необхідність, випробувана в той час, коли я був візитатором. Господи, Боже мій! Яких речей я тільки годі не надивився! Простий народ рішуче нічого не знає про християнське вчення, особливо по селах, і, всі ж називають себе християнами, усі хрещені і приймають святі Таїнства. Жоден не знає ні Молитви Господньої, ні Символа віри, ні 10-ти заповідей, живуть, як скоти нерозумні, і, однак ж, не встигло з'явитися Євангеліє (тобто вчення Лютера), вже навчилися майстерно використовувати на зло християнську свободу»⁵. Для вирішення цієї проблеми Лютер видає короткий катехізес, де в доступній формі пояснює основні християнські поняття, такі, як 10 заповідей, віра, Молитва Господня, хрещення, причастя та інші⁶.

Скрізь існували великі проблеми. В одній громаді вони були пов'язані з нестачею проповідників, в іншій – на місце проповідників ставали колишні священнослужителі і монахи, які в душі зберігали відданість старій релігії. Були й такі, що не мали уявлення про нове вчення. Іноді нові проповідники під тиском простолюду поверталися до старої форми богослужіння⁷. «На один з приходів претендував столяр, що не знав 10-ти заповідей, в іншому місці проповідником служив ткач, поєднуючи обов'язки за два гульдени в рік, кандидатами на проповідників виступали чоботар, переплетник, швець»⁸.

З огляду на вищесказане особливо зрозумілою стає проблема підготовки нових кадрів, нових людей, які змогли б, сприйнявши ідеї Реформації, понести їх в широкі кола суспільства. Саме підготовці вчених богословів присвятив значну частину своїх зусиль Ф. Меланхтон.

Діяльність Ф. Меланхтона в системі освіти мала релігійно-гуманістичний напрямок. Як відомо, з раннього дитинства Ф. Меланхтон виховувався під міцним впливом гуманістичних ідей, адже він був внучатим племінником знаменитою Йогана Рейхліна, який зумів на все життя прищепити йому гуманістичні ідеали⁹. Після закінчення Гейдельберзького

університету молодий магістр в 1518 році отримав блискучу характеристику від Рейхліна і був запрошений викладати до Віттенбурзького університету¹⁰.

25 серпня 1518 року він прибуває у Віттенберг, де через кілька днів (29 серпня) читає перед професорами і студентами університету свою першу лекцію «Про необхідність покращення навчання юнаків». Меланхтон зосереджує увагу слухачів на двох важливих питаннях: оцінці існуючого стану освіти і програмі його оновлення». Основна думка цієї публічної промови, котра була виголошена прекрасною латинською мовою, зводилася до заклику: «Назад до древніх мов, назад до грецької і єврейської поряд з латиною, назад до джерел і до Біблії»¹². Слухачі швидко позбавилися враження про непоказний вигляд 21-річного професора. Натхненною промовою, далекосяжними думками і дзвінким голосом він полонив своїх слухачів, перш за все Мартіна Лютера, який перший потиснув йому руку і одразу ж написав своєму товаришеві Спалатіну – радникові при князі: «Меланхтон провів прекрасну лекцію, викликав таке велике схвалення і подив, що ти можеш нам його більше не рекомендувати. Ми швидко змінили нашу упереджену думку і не приймаємо до уваги його зовнішнього вигляду і бажаємо передати курфюрсту нашу подяку. І на про і язї того часу, поки у нас залишиться цей чоловік, я не бажаю іншого вчителя грецької мови»¹³.

Можна сказати, що перша лекція охарактеризувала погляди і напрямки діяльності Меланхтона на початковому етапі його роботи в університеті. Розуміючи складність реформи освіти, Меланхтон підкреслював, що «для боротьби з гідро невігластва потрібен не лише Тезей, але і Геркулес»¹⁴. І тому в усій його подальшій педагогічній діяльності відчувається синтез двох напрямків – богословського та гуманістичного. Як справедливо підкреслював Ф. Бецольд. Меланхтон розпочав свою педагогічну діяльність з «Гомера і листа апостола Павла до Тіта»¹⁵. Відмінною рисою запропонованої Меланхтоном реформи освіти був її демократизм, відсутність будь-яких станових обмежень, що безсумнівно відповідало вимогам передових прошарків бюргерства. Освіта і виховання – ось шлях, яким Меланхтон намагався досягти культурного піднесення і реформування церкви. Він так говорив про важливість освіти: «Наука потрібніша ніж ремесло і землеробство, потрібніша більш ніж сонячне світло»¹⁶. В його розумінні існував стійкий зв'язок між станом науки, з одного боку, і релігійним і суспільним – з іншого. «Якби істинні науки шанувались належним чином, – доводив Меланхтон, – то було б можливо покращити зіпсовані звичаї церкви, відродити в людях дух, що знаходиться в занепаді»¹⁷. Він проводить чіткий зв'язок між моральним станом церкви і ставленням до давніх мов. Саме тут він бачить причину занепаду релігійності. «З часу падіння вивчення грецької мови церква втратила свою святість і була принесена в жертву людським законам; але як скоро ми звернемо наш дух до першопочатків, ми навчимося розуміти Христа, його заповіт стане нашим світочем і божественна мудрість буде нам доступна»¹⁸.

Педагогічні проблеми завжди посідали у Меланхтона чільне місце. Він не обмежувався лише одними закликами до покращення педагогічної справи, але і сам складав підручники для школи. Видані ним 47 нових підручників поряд з пізнавальним матеріалом вміщували також і забавні жарти, що несли па собі педагогічне навантаження. Меланхтон не бажав бачити у своїх студентів грубості та невігластва і протистояв їм в своїх книжках і промовах. У лекції «Про жалюгідну педагогіку» вилилась його гіркота з приводу жалюгідного стану педагогіки. Меланхтон говорить, що ніхто не пережив стільки горя, як вчитель, який навчає хлопців. Це пов'язано з загальним станом культури в суспільстві, бо юнаки приносять погані звички з дому. Вони не відчувають такого захоплення перед наукою, щоб повністю і враз змінитися. З «монстром» подібного типу школярів повинен мучитися вчитель. їм потрібно 600 разів втокмачувати до повного запам'ятовування. З розпачем Меланхтон нарікає на те, що «навчити учня усвідомлювати навчання це не менша справа, ніж навчити верблюда танцювати або осла грати на арфі». Працю вчителя він порівнює з відомими сюжетами грецької міфології, натакаючи на приклад Сізіфа. Зображує учня і вчителя, розказує про втрату шани до науки. «Вчитель виразно і піднесено говорить, учень спить. Душа учня залишається в гральних закладах і пивних. І як подяку за всі старання вчитель отримує жебрацьку платню, на що вказує і жебрацький одяг вчителя». Але, не дивлячись на це,

Меланхтон пропонує свій метод щодо виправлення звичаїв учнів до школи. Він був переконаний, що «грубий, неотесаний чурбан не обробляється грубим кайлом»²⁰. Це правило складало підґрунтя його виховного кредо.

Своєю вступною промовою Меланхтон відкрив двері, які залишались відчиненими на протязі всього його життя. Його перша лекція започаткувала нову епоху в історії німецької освіти²¹. Студенти із задоволенням відвідували його лекції, на яких часто не всім навіть вистачало місць. Перші роки діяльності Меланхтона у Віттенберзі можна охарактеризувати, як роки активних геологічних штудій. Але це зовсім не свідчить про те, що Меланхтон перестав бути гуманістом. Дійсно, у Віттенберзі палке усерддя Лютера щодо Біблії захопило Меланхтона²². Деякі сучасні дослідники дотримуються думки, що Лютер стояв занадто далеко від гуманістичних ідей і це відбилося також на поглядах Меланхтона. Дійсно, Лютер надавав більше уваги релігійним питанням, але він повністю усвідомлював важливість тих ідей, що проголошувались гуманізмом. Більше того, як свідчить Ф. Бецольд, особистість Меланхтона, який вмів поєднувати теологію і гуманізм, переконливо показала переваги поєднання цих двох напрямків: «В особі молодого Меланхтона віттенберзьці мали перед очима приклад поєднання гуманізму з теологією...»²³.

Молодий професор Меланхтон на вступній лекції в Віттенберзі торкнувся проблеми, яка стосувалась покращення навчання юнаків. Вирішення такого важливого завдання він вбачав в поверненні до старих мов, до джерел і Біблії. Лютер повністю підтримав Меланхтона в спробі реформування освіти, і на початку лютого 1524 року видає твір «До радників усіх міст землі німецької. Про те, що їм належить засновувати і підтримувати християнські школи». Ця праця знайшла в Німеччині великий відгук. Багато міст приступили до реформування і заснування нових шкіл, перш за все Нюрнберг. Лейсleben і Магдебург. А створений ним у 1536 р. за співучастю Лютера Віттенберзький статут став зразком для всіх інших протестантських університетів.

На початку 30-х років Меланхтон виступає як організатор вищих та латинських шкіл, головним предметом яких залишалась латинська та грецька мови²⁴.

Завдяки старанням Меланхтона у Віттенберзі на початку 30-х років знову пробуджується зацікавленість до гуманізму, відроджуються гуманістичні традиції, які були втрачені з моменту виникнення напружених відносин з Еразмом²⁵. Ворожнеча, що тліла між Еразмом і Віттенбергом, загасла. В усякому разі Меланхтон не бажав її відновлення. В цей час Меланхтон використовує усі можливості для проведення університетських реформ. Це було не просте механічне перенесення реформаційних чи гуманістичних ідей в коло освіти, але синтез двох напрямків, покликаний сприяти становленню майбутньої системи освіти²⁶. Меланхтон не обмежується лише гуманістичними умовами. Він розуміє силу релігійності і важливість створення шкіл, які б стали опорою для Реформації, і не випадково наголошує: «Тому в усі часи від початку світу поряд з церквою Божою була школа і освіта»²⁷.

Для нового напрямку в реформі освіти Меланхтон обрав модель з своєї *Schola privata*. Оскільки головну ваду, яка перешкоджала нормальному становленню особистості, вихованої в дусі гуманізму і нової церкви, він вбачав в невігластві учнів, яке вони приносили з дому, то, на його думку, виховання і освіта повинні починатися саме з шкільного житла (*die Burse*)²⁸.

Тому з такою наполегливістю Меланхтон працює не лише над новими учбовими планами, але і над проектами кращої організації житлових умов учнів. В 1523 році він створює попередній учбовий план та розробляє методику організації життя студентів. Відповідно до плану нагляд за студентським життям повинен був покладатись на одного з викладачів²⁹. Та попри, здавалось повне розуміння колег і підтримка реформи освіти, планам Меланхтона не судилося повністю здійснитись. Проект зазнав майже повного краху чи то через байдужість колег, чи то через нездатність чиновників курфюрста³⁰. Ця невдача не зупинила Меланхтона і не змінила його поглядів щодо шкільного виховання. Обіймаючи посаду ректора, він у 1523/24 роках вводить новий учбовий порядок. Поряд з організаційними і дисциплінарними середньовічними правилами, що мали велике поширення в тогочасній школі, він видає для студентів-юнаків особливі інструкції. Кожного

з них ректор міг призначити «педагогом», який повинен був слідкувати за учбовим процесом і лекціями, слідкувати за вчасним і якісним виконанням завдань, контролювати приватне життя студентів. Завдяки цьому учні постійно знаходились під наглядом. Хто якимось чином намагався ухилитися від виконання цих розпоряджень, підпадав під загрозу стягнення штрафу. Безумовно, вимоги, які ставились перед студентами університетів перших років реформ, мали більш елементарний характер в зв'язку з тим, що гімназії середньовіччя не могли ще забезпечити своїм випускникам достатньо високий рівень освіти і виховання. Тому зрозуміло намагання Меланхтона проводити реформу освіти одночасно у вищих, середніх та початкових закладах.

Головним в навчальному процесі Меланхтон вважав виховання способу (стилю), ясності висловлення думок студента. Він вважав, що: «ясність стилю є вираження дисципліни духу»³¹. Меланхтон звертає увагу на те, що античні промовці та оратори подавали приклад моральності. Виходячи з цієї концепції, Меланхтон доповнює диспути, які регулярно проводилися в університеті читанням декламацій, що повинні були відбуватися два рази на місяць. Ці вправи з риторики проводились не лише професорами і викладачами риторики та граматики, але і кращими Судетами, чії роботи перевірялися і редагувалися викладачами³². Внаслідок реформ на початку тридцятих років для навчання декламації і дискусій в університеті виникає артистичний факультет.

Цікаво, що, розпочинаючи реформи, Меланхтон не визнавав за потрібне встановлення наукових ступенів. В одній з промов він навіть зневажливо відгукнувся про «дитячі папські театри» та схоластичних докторів, називаючи їх «іпацікігі позігі», натякаючи тим на «Листи темних людей», які протиставлялись справжньому біблійному і церковному вченню. Можливо така позиція Меланхтона була викликана тим, що, спираючись на твори апостола Павла (I. Кор. 14, 5), він вважав, що всі християни повинні бути духовними вчителями. Але з часом Меланхтон змінив свою думку. З 1536 року знову був введений захист вченого ступеню.

Таким чином, Меланхтон створив новий тип університету, в якому внутрішньо поєдналися біблійна теологія і гуманістичний дух науки. Теологічні лекції перетворились з схоластично-догматичних на біблійно-пояснювальні. Артистичний (естетський) факультет, де до цього часу панувало формально-логічне викладення, став підпорядковуватися нововідкритій античній мові і створеній Меланхтоном системі дисциплін, яка намагалася об'єднати досягнення середньовіччя з відкриттям нових досліджень. Власне кажучи, артистичний факультет ставав попереднім етапом для інших наук, який пізніше міг легко перетворитися на філософський факультет сучасного типу. За формою і духом цей університет є вражаючим історичним пам'ятником Філіппу Меланхтону.

Література

1. Ланфрэ П. Политическая история пап. – СПб. , 1870. – С. 304.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К. . 1994. – С. 39.
3. Urban G. Philipp Melanchthon 1490-1560. Sein Leben. – Bretten , 1991. – S. 41
4. Die Augsburgische Konfession. Erlangen, 1988. – S.75-92.
5. Позоровский Б. Д. Ян Г ус. Мартин Лютер. Жан Кальвин. Торкве-мада. Лойола. Биографические очерки. – М. , 1995. – С. 136.
6. Luther M. Der kleine Katechismus D. Martin Luters. – Enlangen, 1995. 8. 2-30.
7. Urban G. Op. cit. – S. 42.
8. Бецольд Ф. История Реформации в Германии. – Т. П. – СПб. , 1900. – С. 60.
9. Bornkamm H. Das Jahrhundert der Reformation. – Rrankfurt / Main, 1983. – S. 72.
10. Гаврюшенко А. А. Гуманистические воззрения Ф. Меланхтона в 1518-1520 гг. // Вести. Харьк. ун-та. №296. 1986. – С. 118.
11. Там же. – С. 118.
12. Urban G. Op. Cit. – S. 25.
13. Ibidem.
14. Гаврюшенко А. А. Указ. соч. – С. 118.

15. Бецольд Ф. Указ. соч. – Т. 1. – С. 290.
16. Там же. – С. 60.
17. Там же. – С. 118.
18. Бергер А. Культурные задачи Реформации. – СПб., 1901. – С. 228.
19. Corpus Reformatorum. – Halle, 1834. – Bd. XI, – S 121-130.
20. Eininger W. Melanchthon als Erzier. – Bretten, 1985. – S. 9.
21. Meyers Konverfations Lexikon. – Leipzig, 1906. – Bd. XIII. – S. 568.
22. Берд Ч. Реформация XVI века в ее отношении к новому мышлению и знанию. – СПб., 1897. – С. 88.
23. Бецольд Ф. Указ. соч. – Т. 1. – С. 290.
24. Urban G. Op. Cit. – S. 39.
25. Maurer Wilhelm. Der jungen Melanchton zwischen Humanismus und Reformation. – Guttingen, 1969. –Bd. II –S. 428.
26. Ibidem.
27. Melanthon Ph. Ein Schrift Philip Melanthonis an ein erbare Stadt von anrichtung der Latinischen Schuel. – Wittenberg, 1543. – S 4.
28. Maurer W. Op – cit. – S. 428.
29. Ibidem.
30. Ibidem.
31. Ibid – S. 429.
32. Ibidem.